

Hier volgen twee verhalen, waarin een rel rond de aanstelling van een dansmeester bij de Friesche Academie te Franeker in 1682 wordt beschreven. Die aanstelling riep felle weerstand op van predikanten. Onze voorvader *prof. Ulricus Huber* liet zich in deze zaak niet onbetuigd en stelde in een anoniem boekje (waarvan later bleek dat het van zijn hand was) de hypocrisie van de dominees aan de kaak. De verhalen geven een interessant beeld van de zeden en gewoonten van die tijd.

Stad van wijsheid en dwaasheid

Als de Friesche edelman Jancko Douwema, een tijdgenoot van Karel V, op het kasteel van Vilvoorde bij Brussel is vastgezet, neemt hij de pen ter hand voor het schrijven van een "Instructie an sijn wijff". Hij geeft zijn vrouw allerlei raad en voorschriften voor het bestier van zijn zaken gedurende zijn afwezigheid, en daarbij laat hij ook zijn aandacht gaan over de opvoeding van zijn kinderen.

Hij wil dat zijn zoon naar school gezonden wordt, dat lijkt hem beter "dan dat he een straetridder solden worden ende gaen up den bierbanck sitten." Ook geeft hij haar den raad om zijn zonen later naar een academie in Frankrijk te zenden, omdat men daar niet gewoon is zooveel te drinken, want "wy Friesen plagen den roep te hebben, dat wy druckers weren" (zijn.) De zonen van Janco Douwema hebben de oprichting van de Franeker Akademie nog meegemaakt en niet lang daarna waren de Suypcollegies van de studenten te Franeker berucht door heel Friesland. In deze studentengezelschappen werd zóó gedronken, en dat niet alleen door de inheemsche spes patriae, dat zelfs de Friezen er overspraken. Een tijdgenoot schreef, dat de Akademie te Franeker als een klip geschuwd werd wegen de drinkerijen. En bij drinken alleen bleef het dan natuurlijk niet. Nachtelijk rumoer, dolle streken, vechtpartijen waren aan de orde van den dag. In het bijzonder werd er geklaagd

over de ruwheid en de slechte manieren van de inheemsche studenten.

Uit protest tegen de slechte tucht aan de academie bedankte professor Lubbertus dan ook twee maal voor het rectoraat en om dezelfde reden weigerde hij tien jaar lang de senaatsvergaderingen bij te wonen. Ook de overheid legde soms een merkwaardige lankmoedigheid aan den dag in zaken waarbij studenten betrokken waren. Het Hof te Leeuwarden veroordeelde twee Friesche theologen, die in een nachtelijk straatgevecht een Hongaarsch student hadden doodgestoken, tot twee jaar verbanning uit Friesland en tot betaling van de kosten van het geding, en beiden deden enkele jaren later dienst als predikant bij de Friesche kerk. Zulke aan gelegenheden werden als ongelukkige incidenten beschouwd, en men

behandelde ze bij lange na niet zoo serieus als de aanstelling van den akademie-dansmeester. Nu waren er twee zaken, waarvan de kerk in Friesland in die dagen een heiligen afkeer had en die de predikanten te vuur en te zwaar zouden willen bestrijden: het toneelspel en het dansen. Wat het toneelspel betreft is die strijd in zooverre geslaagd, dat er tweehonderd jaar lang geen goed toneelstuk in Leeuwarden kon worden opgevoerd en dat een Friesche tooneelliteratuur van betekenis nimmer tot ontwikkeling heeft kunnen komen. Het dansen was moeilijker te bestrijden: elke herberg of boerenschuur bood daartoe voldoende ruimte en een koster-schoolmeester, die wat op de viool kon strijken was ook voor een paar stuivers op een avond wel te vinden. Men moest er natuurlijk voor waken dat dominee er niet achter kwam! Vandaar dat men nog heden als er in een gezelschap plotseling een moment stilte valt, zegt: er gaat een dominee voorbij.

De danslustige studenten aan de Franeker Akademie verlangen echter meer dan een losse avond met een beentje van den vloer. Ze zijn van meening, dat "de beginselen der danskunst nootwendig sijn tot de conversatie" en dat zij, die de danskunst niet beheerschen "als sy haer by treffelijk geselschap bevonden soo stijf, soo beteest, soo ongeschikt hun aenstellen, dat sy medelijden of veragtinge by geschickte lieden verweecten". Vandaar dat deze jongelui door een der professoren aan de curatoren der akademie laten weten dat ze gaarne dansonderricht zouden willen ontvangen. Deze kunnen het verzoek wel billijken en zij verwachten dat hiervan een invloed ten goed kan uitgaan, die een tegenwicht zou kunnen vormen tegen "d'oovergroote moetwille ende straatschenderie der studenten", die een ieder een doorn in het oog zijn. Curatoren brengen het verzoek over aan Gedeputeerde Staten van Friesland en bij resolutie van 16 December 1682 wordt Jan Baptista, dansmeester aan het stadhoudelijk hof te Leeuwarden op een vast jaargeld aangesteld als akademie-dansmeester onder verplichting "sich tot geryffende commoditeyt van de studenten drie mael's weecx op 't minste tot Franeker te sullen laten vinden en ophouden". De predikanten, die alles in het werk gesteld hadden om dezen uitslag te voorkomen, voorspelden rampen en onheilen als straf voor de zonde en wezen de toen juist heerschende veeziekte aan als een eerste kastijding van Gods hand. In het bijzonder de dominees van Leeuwarden, die tien jaar geleden een krachtig opkomend dansverlangen onderdrukt hadden door bedreiging met strenge kerkelijke straffen, stelden alles in het werk om de zaak alsnog te stuiten. Twee van hens telden een protestschrijven op aan Gedeputeerde Staten, hetwelk door alle zes Leeuwarder predikanten onderteekend werd. Zelf Ds. Sixtus Bruinsvelt nam "op si in doodbedde de pen in siin swakke hand met een bewogen herte en genegen ziel."

Ongeveer gelijktijdig verschijnt bij Hero Nauta, "boekverkooper voor aan in de Peperstraat te Leeuwarden" een boekje waarvan de schrijver niet genoemd staat: "Dansmeester van Franeker geheekelt ende geholpen". Zooals de titel doet verstaan, gaat het tegen het predikantenstandpunt in. Later bleek dat de schrij-

ver gezocht moest worden onder de Franeker professoren en het geschrift werd de inleiding van een heelen pamflettenoorlog. Het boekje is vooral daarom merkwaardig, omdat het laat zien hoe in dien tijd redelijk denkende lieden het ijveren van de predikanten niet alleen voor sterk overdreven hielden, maar evenmin in overeenstemming met handel en wandel der predikanten zelf. De hoogeleerde schrijver schildert een samenspraak tusschen een student en twee predikanten. Na "syn pijp te hebben afgesogen" vaart de oudste predikant "met opgetogene winkbrouwen en gans anderen toon als sijn gewoonlijke tael was" heftig uit tegen het "versoek van eenige wulpse dertle jongelingen", die en "Schole van ydelheit ende goddeloosheit" aan de Akademie deden oprichten. Hij windt zich daarover zoo op, dat "hem de tranen langs de wangen biggelden, hij niet meer konde spreken". De student toont zich zeer verbaasd dat in Friesland ordelijk dansen als zonde wordt beschouwd en zegt dat hij hier wel andere dingen heeft gezien, die in den grond der zaak veel bedenkelijker zijn, maar waartegen nimmer iets is ondernomen. Uitvoerig bespreekt hij daarbij allerlei bruiloftsvermaken en hij herinnert er aan dat predikanten daaraan ijverig meededen. Voorts meent hij, dat niet alleen de studenten, maar ook de heeren Vroedslieden beter zouden doen als ze na hun feestmalen "onder een soete musijk eens manierlijk te samen dansten, als dat sy elkanderen bloedich en blaeuw slaen, met messen toe trecken, of in 't vier werpen gelijk hier en elders soo dikwils geschiedt". Hij verdedigt verder het dansen als een vermaak dat op zich zelf niets onbehoorlijks in zich draagt en meent dat de tegenzin van de dominees wel zal slijten, waarbij hij ondeugend opmerkt dat thans ook alle dominees pruiken dragen ondanks hun vroegeren afkeer en verboden... De predikanten laten dezen smaad niet op zich zitten, schrijven daartegen een "Missive" en lokken hiermede een antwoord uit, dat hun wordt toegediend in "Gevoelens van eenige beroemde Gereformeerde theologen en ander e wijze Mannen, nopens de Dans-oeffeninge; mitsgaders bescheidt op een Missive daer van onlangs uitgegeven". Een van de predikanten heeft inmiddels een strijdschrift van niet minder dan 200 bladzijden gereed gekregen: "Academi-Dansschool in weerwil van heur voorspraek gestoort: of Beyde blauwe Boekjes tot Inhuldiging van de Faculteyt der Danskunde tot Franeker, Uytgegeven by de Heer Ulricus Hubert, wederlegt door T. Paludanus". Maar de heeren predikanten hebben nog andere pijlen op hun boog. Wanneer de provinciale Synode in Juni 1683 te Heereveen bijeenkomt, liggen ter tafel twee gravamina, die door de Leeuwarders ter behandeling worden voorgesteld. Eén daarvan is regelrecht gericht tegen professor Huber, het andere betreurt de oprichting van de dansschool en vraagt "oft niet nodig sij bij de Staten van desen Lande te versoeken om tot verhoedinge van Godts misnoegen en oordelen over ons landt geseide aangevangene saeks af te breken en te doen ophouden."

De Synode was een gewichtig lichaam, haar jaarlijksche vergadering was voor de predikanten zoowel als voor de ontvangende stad een groote dag. De bijeen-

omsten hadden omstreeks Pinksteren plaats, beurtelings in Leeuwarden, Heerenveen, Sneek, Bolsward, Franeker, Harlingen en Dokkum. Alle predikanten hadden daar toegang, maar het stemrecht kwam uitsluitend toe aan de afgevaardigden van de classes. Elke van de zes classes in Friesland had het recht twee predikanten en twee ouderlingen naar de hooge vergadering te zenden. Maar behalve deze verschenen er jaarlijks nog twee personages ter vergadering, die met de allerhoogste onderscheiding behandeld werden: de beide afgevaardigden van Gedeputeerde Staten van Friesland, kortweg steeds genoemd de commissarissenpolitiek. Hun eerste optreden dateert uit de dagen van Leicester en was het gevolg van een politieke domheid van de Synode. Er liepen in die dagen namelijk allerlei geruchten dat de soevereiniteit over de Nederlanden door de Staten aan koningin Elisabeth van Engeland zou worden opgedragen. Dit denkbeeld lokte vele kerkelijken wel aan: de eigen landsregering toonde juist toen weinig belangstelling in kerkelijke zaken, en kerk en staat konden niet tot overeenstemming geraken over hun onderlinge wettelijke verhouding. De vlassis Dokkum meende, dat, als het staatkundig beheer aan Elisabeth zou worden opgedragen, de kerk beslist niet achter mocht blijven. Ook in Leeuwarden waren de predikanten enthousiast, en in weerwil van den stadhouder, die van zulk een inmenging in zijn zaken allerminst gediend was, wendde men zich tot den Engelschen gezant met een hoogdravend request. De stadhouder eischte afschrift van het stuk en zond naar de eerstvolgende vergadering een Franeker professor als zijn gevolmachtigde. Men laat hem morrend toe, maar de volgende maal zond de Stadhouder wederom zoo'n professor, nu met een opdracht om de vergadering te leiden! Toen was het geduld der kerk ten einde. Men zond dezen afgevaardigde weer heen, maar den volgenden dag kwamen er twee terug, die echter over het voorzitterschap niet meer repton. Van dien tijd af zijn deze dommissatissen-politiek regelmatig ter synode verschenen. Hun positie werd ook vastgelegd: ze hadden geen stemrecht, maar kregen - hetgeen veel gevaarlijker was - het recht van veto. Eén enkel woord van hen was voldoende om de behandeling van een kwestie onherroepelijk te verbieden. Ze hebben er maar weinig gebruik van gemaakt en in vele gevallen bleek het regelmatig contact tusschen kerk en overheid zeer gemakkelijk. Een enkele maal was het echter wèl lastig! Zoo bijvoorbeeld bij de behandeling van de dansschool aan de Franeker akademie: er mag ter synode over de beide gravamina geen woord gezegd worden. ... De synode van de gehoorzame staatskerk berust. Maar niet dan met "omkeringen van haer herte ende innigste bewegingen van HAER ziele".

En zij kan toch niet nalaten alle classes en kerkenraden aan te sporen "tegen alle dansers en soo veel te meer tegen alle publieke en lasterende dansverdedigers ne kerkelijke order te procederen".

Terwijl ge zoo als vreemdeling ronddwaalt door deze kleine afgelegen stad, kunt ge u moeielijk voorstellen, dat zich hier ooit gerucht maken de dingen heb-

ben afgespeeld. Want de achtduizend mensen die hier in dit Franeker achter hun proper gestreken gordijnen bijeenbonden, schijnen een zoo rustig, ingetogen leven te slijten, dat het ondenkbaar is dat ze nog ooit iets zullen verrichten dat opzienbarend genoeg is om op de voorpagina van de avondbladen vermeld te worden. De zon schijnt hier zoo mild en zoo weldadig alsof ze zich in deze wereld om niets anders behoefde te bekommeren dan om honderd bloemknoppen van de fuchsia achter het gindse vensterglas. Doelloos en zonder haast loopt ge door straten, waar de mensen op hun hakken draaien om den vreemdeling nog eens na te zien, maar beziet ook gij niet de dingen om u heen, als behoorden ze tot een andere wereld? Uw oog volgt met welgevallen de speelse lijnen der renaissance-gevels van het aardige raadhuis en staande voor den reliefsteen, die het ongeval van Maurits van Nassau in beeld brengt, vraagt ge u af hoe een Fries stadhouder met paard en koets en al in zoo'n peuterig klein grachtje kon vallen. Kortom, ge zijt geneigd het leven hier een bekoorlijke gebeurtenis te achten. Ge vergeet niet, dat ergens ver weg een wereld moet liggen, die beheerst wordt door schijnbaar onoplosbare problemen. Een wereld, waar melanine mensen vechten voor hetgeen ze hun levensruimte noemen, een wereld waar dagelijks duizenden in den dood worden gejaagd voor een zogenaamde ideaal. Ge vergeet dit alles niet. Het wordt alleen maar zoo onwezenlijk, wanneer ge hier rondrentelt in dit kleine stadje, dat nu uitgeleefd en een tikje bestorven tusschen de wallen ligt. En toch, ook in deze al te stille huizen hebben de mensen geleefd en beleefd, van geslacht tot geslacht, van eeuw tot eeuw, zoo wijs en zoo dwaas als mensen dat onder elkander plegen te doen. Ge meent toch niet dat er één stad in ons land zou zijn waar men nimmer de wijsheid heeft gehoord en de dwaasheid heeft geloofd? En dus zeker niet in Franeker, dat immers een akademiestad was!

Dat de Friesche academie in 1585 te Franeker gevestigd werd was puur toeval. Wanneer niet juist in die jaren de strijd om het gezag in de Staten van Friesland zoo hoog gelopen was, dat de Gedeputeerden in 1584 uit verbittering Leeuwarden hadden verlaten om voortaan in Franeker te vergaderen, hetwelk zij twee jaren volhiielden, zou de Friesche academie zeker te Leeuwarden en niet te Franeker gevestigd zijn. In later tijden is dan ook meer dan eens een poging gewaagd de hoogeschool alsnog te verplaatsen, maar zonder resultaat. Tot in Napoleons dagen bleef Franeker een akademiestad, als burcht der vrijheid een waardig tegenhanger van Leiden, welks universiteit slechts tien jaar ouder was. Nog thans herkent ge in de fraaiste woonhuisgevels de voormalige professorenhuizen. Ook de vroegere studenten-sociëteit, "de Bogt van Guné", is enkele jaren geleden in eere hersteld; ze was reeds op weg opnieuw het verzamelpunt te worden van jonge Friesche intellectueelen en vormt in haar tentoonstellingszaal het centrum van Friesche kunst en kunstnijverheid.

In het stadhuis hangen nog de statige portretten van de professoren. Ook zij zijn in hun stemmige lijsten tot rust gekomen, en geven den indruk van een eerbiedwaardig en harmonieerend gezelschap. Maar hoe zeer hebben zij elkan-

der bestreden en verketterd! Hoe velen hebben elkander het leven zuur gemaakt. Het waren niet de botste geesten, die beschuldigd werden van Luthersche ofwel van papistische ketterijen, van Sociniaansche, Pelagiaansche dan wel heidensche dolingen en wanneer een naijverig geestdrijver er na tal van minder verkwikkelijke intrigues in geslaagd was den zondaar zijn dwaalleer te doen belijden voor synode, Statenvergadering of curatorium, dan bleek nog dat de aanklacht niets bevatte dan "wind en groote woorden".

De meest vermaarde bezienswaardigheid van het stadje is het planetarium van Eise Eisinga, die dit kostelijk werkstuk als amateur-astronoom in vier jaren tijds vervaardigd heeft. Het poortje naast het huis draagt het opschrift "Voersint eer ghy begint", een waarschuwing die Eise Eisinga zelf niet altijd ter harte heeft genomen. Want enkele jaren na het gereed komen van het werk dat hem onsterfelijk zou maken, geraakte hij, zij het dan ook zijdelings, betrokken in de politieke woelingen van 1787, en de geleerde wolkammer, die tevens kerkvoogd was en curator van de akademie, moest hals over hoofd de vlucht nemen. Hij hield zich schuil in Visvliet, een dorpje op de grens van Friesland en Groningen, maar werd gegrepen en na een proces dat ruim een jaar duurde werd hij voor vijf jaar uit de provincie Friesland verbannen. En dat alles omdat hij, evenals honderden andere Friesche patriotten, in 1787 deel had uitgemaakt van het Franeker defensie-comité. De stad Franeker werd voor anti-staatsgezinde houding gestraft met het verbod om voortaan de pooten te sluiten: de poortdeuren werden uit de hengsels gelicht en aan kettingen in de kerk vastgelegd. De tijd, dat een kleine stad naar eigen wil en wet kon leven, was voorbij. Als de tijd verglijft van het oude in het nieuwe, wijkt ook weer de hartstocht voor het verstand. Dan groeit een ander oordeel over kleine dingen en over kleine mensen. Daar om werd het traktement van den verguisden akademie-dan smeester Jan Baptista verhoogd tot f 150.- per jaar en daarom werd de wegens verraad verbannen Eise Eisinga honderd jaar na zijn dood geëerd als Franekers grootsten zoon.

*Uit het boekwerk "De torens vertelden mij" van Jan W. Kesler (1941/1942?):
"Een reisverslag van een fietstocht door Groningen, Drente en Friesland."
De tekst is letterlijk overgenomen, inclusief de zetfouten.*

- - - -

Dominees woedend om de aanstelling van een dansmeester (1683)*

In 1683 heeft Friesland gedaverd vanwege een rel om het aanstellen van een dansmeester aan de Franeker universiteit. De Staten van Friesland hadden tot de aanstelling van de academie-dansmeester Jan Baptista besloten om de studenten af te houden van vechtpartijen en straatschenderijen. De dominees in Leeuwarden waren woedend om wat zij als pure goddeloosheid zagen. In een anoniem boekje, dat later bleek te zijn geschr even door de Franeker hoogleraar in wetsprekendheid en geschiedenis, *Ulricus Huber*, werd hun verzet gehekeld en belachelijk gemaakt. Huber deed dat in de vorm van een dialoog die veel verraadt over de gewoonten van toen.

“Wel dominee”, zei de student, “dat ik uw geheugen opfris over wat er laatst is gebeurd op de bruiloft van uw neef en nicht, waar u en ik waren uitgenodigd, en waar ik temeer op heb gelet, omdat ik dat nooit had gezien, welke tijdpassering men in deze landen op zulke bijeenkomsten had, waar men niet danste, zoals in ons land pleegt te gebeuren. Ik moet u zeggen, dat ik bedrogen ben in mijn verwachtingen omtrent buitengewone deftigheid en ingetogenheid van lieden die om gewetenswil niet durfden noch wilden dansen. U weet dat nadat de eerste trek in het eten was gestild, op de gezondheid van verscheidene mensen werd gedronken en dat iedereen zijn deel daaraan bijdroeg. U had geen bezwaren, maar u sloeg daarenboven nog dood wat bij u aan boord kwam.

Na de heilwensen begon men sommets te drinken, zoals men het noemde; elk met de vrouw die naast hem zat, maar niet zijn eigen vrouw of jonge dochter. Toen u de beurt kreeg, ging u zich met de niet onknappe

vrouw van uw buurman achter het servet verschuilen, met wie u zo lang slurpte, kuste en met de lippen wreef, tot het glas met dikwijls herhaalde teugjes leeg was geraakt. De andere gasten tierden ondertussen en sloegen met messen en lepels op schotels en schalen om zo het geklap van de kusjes niet te hoeven horen. Toen naderhand de tafels waren afgeruimd, gingen de vrouwen in een kring zitten en de mannen staan, pratend en kletsend over vele dingen; de jonge mensen, handen en voeten in en onder elkaar, gingen in een dubbele rij tegenover elkaar zitten en wisselden daar ik weet niet wat voor woorden en spreukjes uit, of zonder zin, of zo mal en zot, dat ik ervan walgde, en wie het niet na kon zeggen moest honderden vaatse dingen doen.

Zo moest ik onder andere tegen mijn zin de kamer rondgaan en ieder van de gasten in de bakkerij aangapen met de mond zo wijd open als ik kon. Daar zou u, Vader, wel hartelijk om hebben gelachen, als ik aan u toegekomen was. De mannen en vrouwen

die genoeg van het praten hadden, begonnen weer sommetjes te drinken, twee aan twee staande, maar nooit eigen man en vrouw samen, terwijl ze niet van elkaar konden scheiden zonder over een glas meer dan vijftwintig kusjes te geven. Het duurde niet lang of u begon er ook mee, en u weigerde niet. U werd gevraagd door dezelfde buurvrouw, bij wie u aan tafel had gezeten.

Toen dit lang genoeg had geduurd, begonnen de vrouwen en dochters een rij te vormen. De mannen gingen eromheen zitten en keken ernaar. Verscheidene werden door de vrouwen in de rij getrokken en u, hoewel schoorvoetend, moest er ook aan geloven. Hoe men daar met u omsprong, u een witte schort om de hals wierp, in de kring haalde, op een stoel zette, overal kuste en nog meer brooddronken grillen uithaalde, wat mij te veel is om allemaal te vertellen.

Toen het zo dus ver na middernacht was geworden, werd de bruid enidelijk opgehaald en dansend naar bed gebracht. Uw eerwaarde zag dit alles aan.

Ik laat graag 's lands wijs 's lands eer zijn, maar ik kan echter niet begrijpen hoe u zulks goedkeurt, en dan zo'n drukte maakt over een dansschool, in het bijzonder omdat het dansen zoals dat hier geleerd zal worden, en zoals het onder fatsoenlijke lieden wordt beoefend, niets anders is dan een zwier van verscheidene reverenties, die bij allerhande gelegenheden te pas komen, om die met veel gevoel en het minste draaien en misstappen van het lichaam te kunnen uitvoeren. Want ik ben er zeker van, dat de bedoeling

niet is om maskerades en buitensporige toneelspelen te leren en te oefenen, omdat deze plaats en gelegenheid van de studerende jeugd daartoe niet geschikt is. Zeg mij eens Vader, hoe u zodanige dingen zoals die toen zijn voorgevallen en ook elders plaatsvinden, op zo hoge toon en bestraffend kunt gelijkstellen met dansen. Kunt u niet zien dat in zulk drinken van sommetjes, in dat kussen en likken, die rijen en in de vaatse streken meer vuiligheid zit dan in het dansen zoals dat op de school geleerd wordt? Voor mij is het verschil tussen beide niet minder dan het drinken van een glas wijn, dat ik hier in mijn hand heb en je dronken vol te zuipen."

De dominee had onder deze toespraak met gezicht en ogen laten zien dat hij kwaad was, en stond daarom op. "Ik acht u", zei hij, "niet waardig om op uw lasterpraat te antwoorden, en ik verlaat het gezelschap van zulke voorstanders van ijdelheden. Wij zullen er wel een stokje voor steken op de plaats waar het beter te pas zal komen dan hier. Tweemaal hebben er al een classis over gehouden en we zullen het voor de synode brengen, daar zullen we nader onderzoeken wie de aanstokers zijn van deze goddeloosheid", en meteen liep hij de kamer uit.

** Verhaal uit 'De Friese geschiedenis' van Kerst Huisman. Dit boek met 100 verhalen kwam uit in november 2003 en is het eerste deel dat verschijnt in de reeks 'De Nederlandse geschiedenis door de ogen van tijdgenoten'.*